

Бојана М. Вељовић Поповић*
Радивоје М. Младеновић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

ЗАМЕНИЦА *што* И ЊЕНИ СЕМАНТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ ДЕРИВАТИ У СИРИНИЋКОМ ГОВОРУ**

У овом раду анализирају се заменица *што* и њени семантички и синтаксички деривати у призренско-јужноморавском говору северношарпланинске жупе Сиринић. Највећи део рада посвећује се синтаксичкој употреби *што*, док се на семантичке деривате већим делом упућује на објављена истраживања Р. Младеновића (уп. Младеновић 2019).

Дијалекатска грађа показала је да ова лексема има широк спектар синтаксичких реализација – бележена је у функцији релативизатора у релативним реченицама атрибутског и апозитивног типа, у служби везника у узрочним и изричним реченицама, те у заменичкој и прилошкој служби. Истраживањем су обухваћени и они случајеви у којима се *што* нашло у оквиру везничких спојева хипотактичних или паратактичних структура.

У овом раду се утврђују и описују – пре свега – синтаксичке позиције и услови под којима се *што* у њима реализује. У већини описаних служби као конкурентна бележена су и друга синтаксичка средства, па се пажња посвећује и утврђивању фреквентности лексеме *што* у наведеним позицијама у односу на синонимне синтаксичке јединице.

* bojana1919@hotmail.com, radivoje.mladenovic@gmail.com

** Рад *Заменица што и њени семантички и синтаксички деривати у сиринићком говору* урађен је у оквиру Стратешког пројекта САНУ „Историја и културно наслеђе српског народа на Косову и Метохији“ (ИНСКИМ).

У служби везника односних реченица *ш̄ӣо* има широку употребу у говору Сиринића, чиме се овај идиом уклапа у шири српско-македонски ареал, а удаљава од стандардног језика у коме се најчешће употребљава *који*.

Лексема *ш̄ӣо* у говору Сиринића употребљава се и у служби везника у објекатским реченицама са изричним значењем, а *ш̄ӣо* је и основни везник узрочних реченица.

Кључне речи: сиринићки говор, семантички и синтаксички деривати заменице *ш̄ӣо*, балканословенски ареал.

0. Увод

У овом раду анализирају се заменица *ш̄ӣо* и њени семантички и синтаксички деривати у призренско-јужноморавском говору северношарпланинске жупе Сиринић.¹ Највећи део рада посвећен је синтаксичкој употреби *ш̄ӣо*, док се о семантичким дериватима углавном говори на основу раније објављених истраживања Р. Младеновића (уп. Младеновић 2019).

Дијалекатска грађа² показује да ова лексема има широк спектар синтаксичких реализација – бележена је у функцији релативизатора у релативним реченицама атрибутског и апозитивног типа, у служби везника у узрочним и изричним реченицама, те у заменичкој и прилошкој служби. Истраживањем су обухваћени и они случајеви у којима се *ш̄ӣо* нашло у оквиру везничког споја хипотактичких или паратактичких структура.

Циљ овога рада јесте да се утврде и опишу – пре свега – синтаксичке позиције и услови под којима се *ш̄ӣо* у њима реализује. У већини описаних служби као конкурентна бележена су и друга синтаксичка средства, па ће пажња бити посвећена и утврђивању фреквентности лексеме *ш̄ӣо* у наведеним позицијама у односу на синонимне синтаксичке јединице.

0.1. Ареални преглед прилика у суседним идиомима са којима је сиринићки у лингвогеографском контакту – пре свега у северношарпланинским, призренско-јужноморавским говорима у Метохијској и Косовској котлини, којима овај говор већином својих особина и припада (Младеновић 2019: 831–852), затим говорима призренско-јужноморавског типа у суседним областима Северне Македоније, омогућиће да се овај говор сагледа као део ширег дијалекатског простора који чине суседни

¹ Прозодијски, фонетско-фонолошки и морфолошки систем сиринићког говора описани су у Младеновић 2019.

² Употребни домен заменице *ш̄ӣо* у сиринићком говору анализиран је на основу грађе у Младеновић 2010 и Младеновић 2019. Закључак о семантичким и синтаксичким дериватима у говорима са којима је сиринићки у ареалном контакту (в. т. 3.1) заснива се на основу непубликоване грађе којом аутори располажу.

говори обухваћени сличним еволутивним развојем, чиме ће се утврдити положај изоглоса, те евентуална појава микрораслојености на овом терену.

0.2. Истраживању синтаксичких структура сложене реченице српских народних говора није посвећивана већа пажња, тако да до сада није објављена ни једна монографија³ са обухватним описом хипотактичких или паратактичких структура. У монографским описима српских народних говора најчешће се наводи попис забележених везника, са евентуалном констатацијом о присуству везника различитог од инвентара стандардног језика, неретко без потврда из грађе. Истраживачима дијалекатске синтаксе ову празнину могу надоместити обимнији дијалекатски текстови, којих – нажалост – често нема много уз опис говора.

Изнета констатација односи се и на говоре призренско-тимочке дијалекатске области, којој типолошки припада и сиринићи говор.⁴ Нешто систематизованих информација о хипотактичким структурама ове дијалекатске формације – без озбиљнијег задирања у функционисање система – пружа монографија о говору Ниша и околине (Тома 1998: 417–423), затим у Младеновић 2013: 388–392, Младеновић 2019: 786–800. О везнику *што* у говорима југозападног дела Косова и Метохије одређене информације налазе се у Младеновић 2010: 100–103, Младеновић 2019: 768–773.

Сиринићи говор спада у малобројне српске народне говоре чија је синтаксичка структура детаљније истраживана.⁵ С обзиром на то да о хипотакси народних говора, укључујући и ареал коме сиринићи припада, нема много података, овај прилог требало би да подстакне истраживаче да и овом делу дијалекатске структуре посвете одговарајућу пажњу.

³ Треба се надати да ће ускоро бити публикован текст одличне докторске дисертације Данке Урошевић о односној реченици у шумадијско-војвођанским говорима (в. Урошевић 2015).

⁴ Уп. са прегледним радом Д. Урошевић о досадашњим испитивањима хипотактичких структура у призренско-тимочким говорима на основу објављених радова у Српском дијалектолошком зборнику до 2010. године (Урошевић 2011а). Овај прилог је покушај доношења закључака о хипотактичким структурама у призренско-тимочким говорима. С обзиром на одсуство истинских истраживања у прегледаним монографијама о овом делу језичке структуре, од Д. Урошевић се није могао очекивати резултат већи од достигнутог. Сudeћи по нашој грађи, али и већ публикованим истраживањима, хипотактичке структуре у призренско-тимочком ареалу богатије су и разноврсније од онога што се на основу публиковане грађе из ове зоне може закључити.

⁵ У низу радова Р. Младеновића и Б. Вељовић описана је употреба глагола у сиринићком говору (уп. са пописом ових радова у Младеновић 2019: 73–74). О појединим (морфо)синтаксичким карактеристикама говора југозападног дела Косова и Метохије, и сиринићком говору као делу овог ареала, расправља се у низу прилога Р. Младеновића (уп. са пописом радова у Младеновић 2019: 73).

0.3. Ово није први рад о синтакси реченица у сиринићком говору. У Младеновић 2018 анализиран је систем независнослужених реченица, док су у прилогу Младеновић, Вељовић 2019 описане намерне (финалне) реченице. Пошто аутори располажу богатом грађом из овог и суседних говора, а погодном и за истраживања укупног система зависнослужених реченица, треба се надати да ће и хипотакса сиринићког говора бити истражена онако како је то већ урађено са употребом глаголских облика у овом говору.

1. АНАЛИЗА ГРАЂЕ

1.1. З а м е н и ц а *ш̄ӣо*

Лексема *ш̄ӣо* употребљава се у говору Сиринића у заменичкој служби, и то самостално или у изведеницама.

Заменица *ш̄ӣо* у упитном значењу директан је континуант прасловенског **чь̄ӣо*. У сиринићком, како је и у околним говорима, непознат је новији облик *ш̄ӣа* (Младеновић 2010: 97–104).

1.1.1. Заменица за ствари *ш̄ӣо* у сиринићком говору широко је заступљена. У овом и говорима ареала коме припада Сиринић, нема продора *какво* у заменицу *ш̄ӣо*.⁶

1.1.2. Заменица за ствари *ш̄ӣо* користи се у упитном и зависно-упитном значењу:

(1) *Ш̄ӣо* се прáјло?; *Ш̄ӣо* да се рáди! *Ш̄ӣо* је да бине црвен преко целе године.; а *ш̄ӣо* ће ти (Се); *Ш̄ӣо* праиш тѹјка?; ја *ш̄ӣо* ти ви́кам; А *ш̄ӣо* ће гу буљук ма́чке!; *Ш̄ӣо*-знам тој по старински свѣ.; За Ђурђевдѡн *ш̄ӣо*-да ти кáжем, синко, тој?; А да сэм најшо на ја́то вѹци, *ш̄ӣо* би б́ило?; *Ш̄ӣо* причáле ти́ја стáри?; *Ш̄ӣо* треба́ло у ку́ћу да се рáди? (Ја); А *ш̄ӣо*-знам!; Нáши не туж́иле, нѣ́е Бугáри. *Ш̄ӣо* знáв, нѣ́го нáши.; А ѡн, сирóма, знáа *ш̄ӣо* ње.; *Ш̄ӣо* се јéло?; *Ш̄ӣо* си работá'а?; дá л б́ило *ш̄ӣо* (Вр); *Ш̄ӣо* ће работáте, чичка-Дрáго?; А *ш̄ӣо* да рабѡтам? *Ш̄ӣо* ње?!; Па *ш̄ӣо*-знэм!; Дрѹго, *ш̄ӣо*, х́еро?; да погледáмо *ш̄ӣо* ње, *ш̄ӣо* ће ми пра́и жéна; И ја, *ш̄ӣо* да пра́им, па пра́иђи при свекр́ве.; *ш̄ӣо* се пѣ́ва (Шт); *Ш̄ӣо*-знэм *ш̄ӣо* се рáди тој, *ш̄ӣо* њма, *ш̄ӣо* нѣ́ма.; *Ш̄ӣо* ће не пítаш?; збор́имо куд нáс *ш̄ӣо* њма; *Ш̄ӣо* је? *Ш̄ӣо* ти причáа дѣ́да?; *Ш̄ӣо* смо кос́иле гóре, на тѹј Мерáју што ви́камо, *ш̄ӣо* смо кос́иле за двá, три саáта, дóле нѣ́ би мога́ле за двá, тр́и дóна да покос́имо. (Бе); *Ш̄ӣо*-ли-ње тој?; *ш̄ӣо* да се пра́и, *ш̄ӣо*-знэм, знáте ли *ш̄ӣо* њма у нáс, *ш̄ӣо* му мóгу, *ш̄ӣо* си имáла, а *ш̄ӣо* па да бине, ако нѣ́ га пос́ијеш, нѣ́ма *ш̄ӣо* да бине; Цѣ́ѹ нóћ мис́лим д́и ње, *ш̄ӣо* ње. (ДБ); Па н[и] имáло тѡд н́и *ш̄ӣо* да се дáде, н́и *ш̄ӣо* да се нóси.; Сѣ́г нѣ́ знэш кóј

⁶ Уп. са оваквим продором у говорима призренско-тимочке области (Белић 1905: 291; Богдановић 1979: 68; Марковић 2000: 148; Ђирић 1983: 75).

ти збѡри, *шїѡ* ти збѡри.; А штѡ-знѡм, нити знѡм *шїѡ* ћу. (ГБ); Он *шїѡ* кѡже увѡчер кѡт се скўпу свї.; домаћин *шїѡ* кѡже, глѡдоў кѡј *шїѡ* рабѡта; А *шїѡ* ћеш овѡмо?; *шїѡ* ти ње; Па нѡ-знам *шїѡ* свѡ рѡди.; Нѡсу по никѡѡе петлице, кѡј *шїѡ* ѡма. (Го); А *шїѡ* имѡл'е!; Кѡј нѡси пѡтла, кѡко кѡј *шїѡ* ѡма.; Он водїја рѡд *шїѡ* трѡба у кўћу да се кўпи.; *Шїѡ* сѡм рабѡтаѡ кѡт сѡм бїја мїцѡк? (Др); *Шїѡ* је овѡј?; нѡма *шїѡ* да му кѡѡем; Онѡ пїтов лўде – кѡкво је, *шїѡ* је.; ни *шїѡ* да рѡчѡм, *шїѡ* да се прѡи, *шїѡ* трѡжиш тўја (Ви); *Шїѡ*-знѡм кѡј узїја.; А *шїѡ*-знѡм кѡт сѡм родѡна!; *Шїѡ* ће прѡймо?; *Шїѡ* смо збѡрѡл'е?; а јѡ *шїѡ* ћу, *шїѡ* да ти дѡнѡсем, и *шїѡ* ѡма, *шїѡ*-знам дї ње, *шїѡ* да ги збѡрим (Су).

1.1.3. У значењу упитног прилога „заштѡ“ *шїѡ* се у сиринїћком говѡру, кѡко је и иначѡ у јужномѡтохијским говорима (Младѡновїѡ 2010: 99), факултативнѡ користи са рѡчѡм за појѡчавање значења *ѡа*:

(2) *Шїѡ* па ѡна свѡ што родїла да је жїво!; *Шїѡ* си пѡшла?; А *шїѡ* па да му кѡже! (Се); *Шїѡ* ѡ, бѡдо, овѡјзи годїне? (Ја); *Шїѡ* ћеш тї да ѡдѡш? (Ви); А *шїѡ* си морѡла да рѡкнѡш? (Ја); *шїѡ* нѡ си бїла у њїву, а *шїѡ* па му нѡће; *Шїѡ* успршти тѡј лѡнац? (Вр); *Шїѡ* побѡже од нѡс?; А *шїѡ* ги па врѡћаш у кўћу? (Шт); *шїѡ* па да се мўчиш; а *шїѡ* да идѡмо (Бе); *шїѡ* га вїкаш, *шїѡ* нѡ си отѡрїла; *Шїѡ* нѡси узѡа? (ДБ); *шїѡ* па нѡ сте отїшлѡ, *шїѡ* па да рѡкнѡ (Го); *шїѡ* па нѡси рѡко, *шїѡ* па да рабѡта (Др); *шїѡ* нѡ си дѡнїја, *шїѡ* нѡ варїла (Су).

1.1.4. Каѡ семантички дериват у сиринїћком говѡру *шїѡ* функциѡнише у двама значењима балканистичког порекла (Тѡполињска 1996: 84–85): каѡ придев, када алтернира са *какви*, *-а*, *-ѡ* (3), каѡ семантички дериват у узвичним конструкцијама (4).

(3) *Шїѡ* дѡте је тѡј. (Се); *Шїѡ* јунак му бѡше пѡ млад сїн. (Вр); А *шїѡ* лѡпѡви бѡу тїја у милициїу. (ГБ); *Шїѡ* чѡбѡк бѡше нѡш кўм. (Го); *Шїѡ* кѡсѡч бїја нѡш Мирѡслов. (Др); А *шїѡ* бїлѡ јунаци тїја. (Ви).

(4) А *шїѡ* свѡ немѡло на ѡстал! (Се); А *шїѡ* бїло тѡрте тѡмо, тѡј пѡ бїзо што дѡнесуѡлѡ! (Ја); *Шїѡ* свѡ нѡ се дѡнѡло! (Вр); А *шїѡ* ти нѡ прѡјлѡ! (Шт); *Шїѡ* свѡ нѡ се принѡло, пўни астѡли! (Бе); Обўчоў *шїѡ* ти нѡ! (ДБ); А понѡпре *шїѡ* нѡ се сејѡло! (Го); За лѡжице ѡма ка сталѡжа никѡа, напраѡна сѡз дѡске. Лѡжице тўриш, *шїѡ* нѡ! (Др); *шїѡ* ти нѡ имѡлѡе у кўћу (Су).

1.1.5. Са значењѡм неодрѡѡене заменице *нѡшїѡ* са нијансом у значењу „нештѡ мало, безначајнѡ“, са значењѡм блиским заменици *шїѡгѡдѡр*, *шїѡ* се јѡвља зајѡдно са *бїло*. Обѡ јѡдинице у скупу чуѡјају акѡнат. Потврѡѡена су ѡба редѡследа (5, 6).

(5) *Било шио*: Вржувале коњу на григну чарапе ли, пешкир ли, *било шио* да га дарујоу и њџга.; Па сасэ *било шио*, прокинемо.; Кóј има'а компире, кóј има'а *било шио* напраено. (Се); у рат смо јеле *било шио* (Ја); *било шио* да се принџсе, да не покани *било шио* (Шт); *било шио* да се добије; *Било шио* да имамо за Ђурђедан – било јаре, било јагње, било кокóшка. (Бе); а да сэм добила *било шио* (ДБ); Се даде гостима нешто. *Било шио*.; И танке грањке от смрџке или црешње, онéј кóре или *било шио*.; закóльо било *шио* (Го);

(6) *Шио било*: *шио било* ће поједемо (Ја); да изеде *шио било* (Шт); се скúпи на нешто, на никóе дрво или *на шио било* (Бе); дадеш *шио било* сáмо њему да му одговара (ДБ); И *шио било* – ел'и от пруће, ел'и óдэ друго, ел'и и ʳж^ш. (Ви); да ги наједем сэз *шио било*; да се изнџсе *шио било* (Су).

1.1.6. О заменицама сложеним са *шио* в. у Младеновић 2019: *нешио* (стр. 476–478), *шиогóдер* (стр. 478–479), *нишиа* (стр. 479–480), *свешио* (стр. 480–481).

О *нешио* са прилошким значењем в. Младеновић 2019: 478.

2. У АНАЛИЗИ КОЈА СЛЕДИ УТВРЂУЈУ СЕ СИНТАКСИЧКЕ СЛУЖБЕ У КОЈИМА *ШТО* – САМО ИЛИ У ВЕЗНИЧКИМ СПОЈЕВИМА, НАСТУПА У ГОВОРУ СИРИНИЋА.⁷

2.1. *Што у служби везника у односним реченицама*⁸

У служби везника односних реченица *шио* има широку употребу у говору Сиринића, чиме се овај идиом уклапа у шири српско-македонски ареал, а удаљава од стандардног језика у коме се најчешће употребљава *који*,⁹ а релативизатор *шио* не потпада ни под најобичнија ни под најфреквентнија везничка средства релативних реченица.

Забележену грађу овде анализирамо с обзиром на употребу *шио* у служби релативизатора у зависносложеним реченицама са супстантивним антецедентом у главној реченици и зависном клаузом која има значење атрибута. С обзиром на природу релације која се успоставља између везивне речи и супстантивног антецедента из основне клаузе, у питању су овде тзв. односне реченице рестриктивног типа, тј. атрибутивне. Семантички међуоднос релативизатора и антецедента може бити

⁷ У раду се користе следеће скраћенице за насеља у којима је забележен пример: Се (Севце), Ја (Јажинце), Вр (Врбештица), Шт (Штрпце), Бе (Берејце), ГБ (Горња Битиња), ДБ (Доња Битиња), Го (Готовуша), Др (Драјковце), Ви (Вича), Су (Сушиће).

⁸ Уп. са истраживањем односних реченица у шумадијско-војвођанским говорима Д. Урошевић (Урошевић 2010; 2011б; 2015).

⁹ Од свих конективних речи атрибутивне зависне клаузе „најфреквентнија је у употреби заменица *који*, што је вјероватно последица њене највеће 'неосјетљивости на контекст'“ (Ковачевић 1998: 193).

и нерестриктивног типа, те се овде анализирају и апозицијске, односно апозитивне реченице.¹⁰ Релативизатор *шїѠ* у сиринићком говору може, такође, реферисати и на антецедент прилошкога типа у основној клаузи,¹¹ те су предмет наше анализе и такви примери.

2.1.1. Атрибутске релативне реченице са релативизатором *шїѠ*

У уводу је поменуто да код атрибутских реченица релативизатор успоставља однос са супстантивном речју у основној клаузи. У тој служби могу се наћи именице, заменице, придеви или бројеви, односно синтагме састављене од спојева тих речи. У нашој грађи највише забележених примера чине они са именичким и заменичким антецедентом, док је осталих знатно мање. Имајући у виду да је за класификацију атрибутских реченица од значаја да ли се појам у антецеденту на који релативизатор упућује односи на живо или неживо, у анализи ћемо такве примере посматрати посебно.¹²

2.1.1.1. У овој групи издвајамо најпре атрибутске реченице са релативизатором *шїѠ* и именицом која се односи на неживу природу у служби антецедента која се може наћи самостално (7) или у саставу синтагме (8), а у којима се остварује опште, неспецификовано атрибутско значење:

(7) Струшка *шїѠ* се каже, онóј ка нóж^ш. (Др); И камењ *шїѠ* се врћи. (Се); Па озгóр тóру бисáге *шїѠ* ткáла, *шїѠ* топчáла – белóве, чаршáфе. (Се); И столице *шїѠ* íма, свé ги сакрíјоу у кóћу. (Се); Ррукоéђи *шїѠ* се прóсне дóле. (Ја); Па озгóр тóру бисáге *шїѠ* ткáла, *шїѠ* топчáла. (Вр); Тóј камéње *шїѠ* вíдиш тóјка. (Вр); Ујóутру прво кóске, *шїѠ* остáле кóске *шїѠ* се прáјле питíе. (Бе); Па тањíри *шїѠ* имáло. (ДБ); Да нађеш јéно двá камéња да су, али прáви, лéпи, ка блокóви *шїѠ* су сáг. (Го); Дрво *шїѠ* имáло имéлу га викале врáжјо дрво. (Го); Íмам тáмо слику *шїѠ* смо се сликáле. (ГБ); Имáмо посéбно гребéне *шїѠ* се чéшља. (Др);

(8) Ројéви долазíле у тóј трмку *шїѠ* дíноу тáмо. (Се); тáј секира *шїѠ* се трóпа дрва (Се); Па да покíснеш'э тóј тéше *шїѠ* íмаш. (Го);

¹⁰ О атрибутским и апозитивним реченицама в. Стевановић 1969: 851–859; Ковачевић 1998: 182–183; Станолчић, Поповић 2008: 318–320; Павловић 2018: 223–225.

¹¹ Све атрибутске реченице су релативне, тј. односне реченице, зато што њихов везивни елемент успоставља релацију, тј. однос са супстантивним антецедентом из основне клаузе. Али, појам односна реченица или релативна реченица шири је од појма адјективна реченица зато што се у односне реченице као структурни тип сврставају и све адвербијалне реченице у којима се зависна клауза односи на један прилошки елемент из главне клаузе (Тада *када* ме је позвао била сам радосна).

¹² У анализи ћемо се ослањати на поделу антецедената на подтипове, која је успостављена у докторској дисертацији *Релативна реченица у шумадјско-војвођанском дијалекту* Д. Урошевић (в. Урошевић 2015), имајући у виду да је у нашој литератури најпрецизнија и најпотпунија, а коју ћемо модификовати за потребе нашега рада.

Има нарочито, посебне ножице н'ине шѣо се стрѣжо б'уце. (Др); Свѣ тѣј камѣње шѣо биле озг'ора ги пребацѣле т'уја. (Бе); овај к'ућа шѣо је позади нас (Го); И овај ђ'ошак, б'ићи, шѣо ни 'е овај четв'рти правац т'амо. (Го); Т'ој ник'оа кр'ља шѣо б'ила падн'ута, т'уј се заб'оја. (Бе); Каланц'урке в'икоў да им'але з'убе ка гребѣни он'ија шѣо се чешл'ала в'уна с'ас н'и, конопл'е, с'аз гребѣне. (Бе); О[д] т'ај колач ўзем п'упе намењ'ето шѣо је, праѣно за стоку, ўзем п'упе т'ој, па га одн'есем кут краве. (Шт); Ст'ају крсѣве он'ѣј пон'апре шѣо им'ало. (Го); поуб'аво за пој'асму, а ов'ој па кудељ'ице за чѣрге шѣо пр'ајле (ДБ); В'ода їде, али оно не м'оже да се окр'ѣне од он'ој др'во шѣо га ставиш у т'ој коло. (Го); Сто педѣсет ѣвра шѣо изарч'ија. (Шт); Т'анур, т'ој од б'уке шѣо је шир'ока. (Др); б'ила под он'уј вратн'ицу шѣо гу скрш'ија Пѣре (Ви).

У свим овим примерима релативизатору шѣо синониман је релативизатор који,¹³ у сиринићком говору потврђен малим бројем примера:

(9) Зв'оно које ти 'е тѣбе за мер'ак (ДБ); Др'во у које удари гр'ом, нѣ га сечоў. (ГБ); А др'во у које ударија гр'ом, не см'їе да се сѣче. (Го).

У неколико примера овога типа запажа се присуство месног атрибутског значења, у којима је релативизатор шѣо по правилу у стандардном језику заменљив релативизаторима где или који. У нашој грађи као синониман потврђен је само релативизатор де.

(10) И т'амо им'ало ка мес'арник шѣо (= у коме) се замесув'ало, ка кути'а лѣпо направ'ено. (Се); Узоро и п'осле жѣне пок'опоў ту' њ'иуу шѣо (= где) ће сѣјоў конопл'е. (Се); У т'уј собу им'ало тѣј наћви шѣо седѣло бр'ашн'о. (Др).

У лив'аду б'ило др'во де (= на које) остаљ'але свѣ т'ој (Ја); Па в'уну с'ам нос'ила у ваљавицу де (= у којој) им'ало и друге жѣне (ДБ).

У примерима овога типа бележене су и потврде употребе релативизатора шѣо са ресумптивном заменицом у форми енклитичког облика личне заменице он у акузативу:¹⁴

(11) Књ'ига шѣо гу фотокопираа. (Бе); Н'оси и лѣба шѣо га дони'а (ГБ); и с'ас т'уј р'уку шѣо гу скрш'ија (ДБ); И да ўзе штицу шѣо гу купиље

¹³ Овде наводимо само мањи број потврда ради илустрације синонимског односа, док ће анализа употребе везника који бити предмет посебног рада.

¹⁴ „Тako se npr. za nesklonjivi (veznički) relativizator što može primijetiti da se uglavnom pojavljuje u funkciji subjekta ili direktnog objekta. Već u funkciji direktnog objekta s njim se često pojavljuje i 'pomoćno sredstvo', resumptivna zamjenica, o kojoj se smatra da se koristi tamo gdje je samom relativizatoru funkcija tee dostupna. U funkciji indirektnog objekta što se pojavljuje isključivo sa resumptivnom zamjenicom (...)“ (KORDIĆ 1995: 39).

О употреби релативизатора шѣо и ресумптивне заменице у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта в. УРОШЕВИЋ 2015: 199 и даље.

(Др); Се мѣта у грѠб и кѠлци шїѠ га носїле. (ДБ); бїја у Ѡтел шїѠ га їма Ѡрл'и. (Су).

2.1.1.2. Иако се у стандардном језику у овој служби најчешће употребљава релативизатор *који* (јер се са *шїѠ* углавном реферише на неживо), издвојен је већи број примера са именицом која се односи на људе у служби антецедента, такође употребљеном самостално (12) или уз атрибут (13). Подзначење које се, на основу значења самог релативизатора, остварује у овим клаузама најчешће је, као и у претходним примерима, опште атрибутско:

(12) Јер сѣга знам браћа шїѠ су рођени пѠсле педесѣте годїне наовамо да јѣн да је ПопѠвић, други да је Јанићѣвић. (Бе); сугарїца шїѠ ми се удала у Призрен, Ѡна бїла по школе (ШТ); Ѐшла домаћїца шїѠ ѣ. (Ви); їшла за вѠду домаћїца шїѠ ѣ (Ја); однесѠше ги гостїма шїѠ дѠшле синѠјк (Го); Имал'е бабе шїѠ трїл'е жѣне *кѠје* нѣ рађале. (Су);

(13) ТѠј жѣна шїѠ гл'ѣда благѠту. (Ја); тѠј брат шїѠ отїша у вѠјску (ГБ); И тѠј комшија шїѠ бїја да пїта. (ДБ); ЖїѠ је, живїа та'чѠвек шїѠ га исѣка. (Вр); Тѣј жѣне шїѠ немале дѣцу (Го); А сѣге їдоў дѠле тѣј слушкїње, тѣј ка конобарице шїѠ су, *шїѠ* слўжиў на свѠдбу. (Се); Па тїја гѠсти шїѠ дѠшле, ги дава врўћу. (ДБ); И Ѡнда качѠци тїја шїѠ бїле прѣдѠ, пре[д] Други свѣцки рѠт. (Бе); Нѣма трпѣзе дѠма, већ тѣј ж'ѣне своје шїѠ їдо на грѠбѠ, Ѡне улѣноў тўјка у кўћу. (Се); КѠко ће се љўтиѠ кѠд имѠа Ѡнај водацїја шїѠ разговарѠа тѠко сѣз девојку, сѣ[с] свѣ. (Ви); Ѐ, пѠсле кѣт су постѠри, на прїмер, ка сѠк мѠа снаша шїѠ ѣ. (ШТ); НѠј вїш'е ѣ криў матїчар нїкој шїѠ бїја. (Бе); И кѠ[д] дѠшла Ѡнај мати њѣгѠѠа шїѠ бїла, каже Ѡна. (Су); Свѣ мајстѠри шїѠ су, по јѣну мешѠвїну. (ШТ); Јѣна кўва мрсно, а пѣтак и срѣду тѠј имѠла пѠсѣбна домаћїца шїѠ кўва пѠсно пѠсуљ. (Др); Ал'и пѠсл'е дѠђе секретѠр наш шїѠ бїја у предузѣће. (Ви); Л'ўди други шїѠ сѣ'ал'е (Ви); Ѐма мајстор нарѠчїто *шїѠ* набїра тѣ' сўкне. (Др); Ѐмов љўди стѠри шїѠ не знајѠѠ нїшта (Ви); бїла јѣна улавїца шїѠ не знала да плѣте (Го); РѠдѠс за удовїце трї шїѠ бїле. (ДБ); тѠј мѣче испѠт пўт шїѠ бїло (Вр).

И овде је *шїѠ* заменљиво са *који* и примера је, очекивано, нешто више него у претходним случајевима када антецедент реферише на неживо:

(14) Смо давале мешѠље кѠа ни месїла кѠј ни умрїја. (Се); Домаћин кѠј унесе, Ѡн залѠжи бѠњак. (Ја); КѠд бѠлу ўши, мљѣко смо турѠл'е децѠми. Од жѣне кѠја дѠ'и. (Су); Па најстѠра жѣна кѠа ѣ на бачѣњу, и стѠр мўж^{III}. (Се).

У само једном примеру забележено је квантитативно атрибутско значење, где је релативизатор *шїџо* заменљив са *колико*: Шеесет и пѣт детѣти шїџо имáа он на рођендán. (Шт).

2.1.1.3. Мали је број забележених примера са релативизатором *шїџо* и властитом именицом у служби антецедента:

(15) Жїти свети-Рánђоў шїџо вáди дўшу. (Ја); Тáj Вѣско шїџо је, мój ѓтац га учїја. (Шт); Тїја Поповїћи шїџо су. (Бе); Ту[ј] је Цигánка шїџо гáси жárље. (Го).

2.1.1.4. Потврде реченица са релативизатором *шїџо* и именицом која се односи на животиње (16) и биљке (17) у служби антецедента такође су бележене:

(16) Брáви шїџо се нé шїшџо, се вїкоў угїчи. (Се); Тój цивцáне смо јѣл'е да се оручи чóвек пр́во. Цивцáне шїџо бїл'е. (Ви); Сэм чекáа док узѣла тój доўњо мѣче испот пўт шїџо бїло. (Вр); Тój свѣ животїньке шїџо вїкоў кóу ти је хѣў да імáш тї, гу имитїраш тї: бѣ, мў, áу! (Бе); Тój мóже да врáпче бїне свѣ птїце шїџо се вїкоў, ми викамо врáпчїћи. (Бе); Бїло тój врáпче никóе шїџо у нáш крáј до тэд' нé се вїдуáло и рачунáле ка да га Бóг или нéки свѣтац пратїја тўја (Бе).

(17) Ни сáмо др́во шїџо је, нé сме да се исѣче. (Вр); И да бинѣмо зрáви као дрѣн шїџо је чврс и зрáв, тáко и мї да бинѣмо. (Ви); кóсиў ливáде шїџо нéсу косѣне (Се); Óнда смо ги цепáл'е од бѣњак шїџо остáне од Бóжић па на Ђурђѣвдэн се цѣпа и се прáви као крс (Ви); Се извўчоў їли трї струќа шїџо су заѣно жїто, їли пѣт у јѣно шїџо нїкле. (Ја); Тájэ дўб шїџо бїја, на Градїште, тáj шїџо га грóм ударїја. (Го); Наберѣмо свáко цвѣће шїџо їмáш по бáшче. (Го); Бѣш тájэ дўб шїџо бїја, на Градїште, тáj шїџо га грóм ударїја. (Го); Тáj кó[ј] је млáда, їли девојка, їли мланѣста, узѣмо цвѣће, босїльак⁸, и узѣмо трї клáса шїџо їма пченица и накитїмо сáс онѣј цвѣће. (Др); И тáко остадóше ї ливáде ї др́ва шїџо смо испосѣкле јóш прѣ. (Бе).

2.1.1.5. У служби антецедента бележене су и именице које се односе на апстрактне појмове:

(18) Обичáј тáj стáри шїџо се чїни. (Ја); Пр́ви дэн четв́ртак. Велїки четв́ртак шїџо се кáж'е, нé смо радїле и пóље и кот кўће. (Шт).

2.1.1.6. Најзад, на основу наше грађе може се издвојити још једна подврста коју чине реченице са релативизатором *шїџо* и именицом која се односи на појмове у вези са храном:

(19) А ўрда сирѣн'е кат се усїри па тáj цїк шїџо се извáди сирѣње, па цїк остáне. (Се); Пр́во јáје шїџо пўштим, јá га тўрим у крпу. (Шт);

Турї чанѡк па турї тѠј јájце шїѠ се мѡшћѡва. ТѠј прѡво јájце шїѠ се мѡшћѡвало. (ГБ); И мѡсо шїѠ бїло спремáно за вечѡру ели за рúчек. (Бе); Донѡле ракїу, шѡћер мáло шїѠ имáло. (Шт).

2.1.1.7. Бројни су примери релативних реченица са заменичким антецедентом, међу којима најпре издвајамо оне са личној заменицом (20), а потом и примере са осталим заменицама које се односе на људе (21), као и оне са комбинацијама заменичког и антецедента другог типа (22):

(20) Ќна шїѠ праїла, кáко прѡшла, јá нѡ-знам тѠј. (Ви); Јá нѡ сáм бїја према њу, тáкви ка ѡна шїѠ ми бїла памѡтна. (Ви); Зáдњи смо бїле мї шїѠ смо косїле гѡре. (Бе); Мї шїѠ смо бїл'е гѡре у сѡло. (Др); Требáа да отїне сáс њї шїѠ погину́ле тýја. (Бе);

(21) Па тра́жи пáре тáj шїѠ др́жи врáта унутра. (Ви); Мї смо се редувáл'е – јѡну недѡл'у јѡна, дрýгу дрýга. А тáj шїѠ бїла стáра, свѡкрѡва, ѡна ни спремáла, а мї смо се редувáле да месїмо. (Др); И пѡсле тра́жи пáре тáj шїѠ др́жи врáта унутра. (Се); Извúче тáj шїѠ бїја. (Ја); Тáj шїѠ сїје ченицу, па му поáле. (ДБ); Тýја му је кућа и ѡн ће га напише на тѠга шїѠ знáе, на њѡго презїме. (Бе); Ђе га спáзу тѡј шїѠ жњѡјѡ. (Ви); И тѡј шїѠ повáле Ќј, додѡле. (Вр); Ђе лѡгно у тýј цркѡву да спїјѡ тѡј шїѠ немáле дѡцу. (Вр); И сѡга тїја шїѠ остáле тáмо да ги однѡсе тѡше да се преобúчоу мáло. (Бе); Тїја шїѠ бїле, бѡже, шїѠ знáле. (Го); И вїди се сáк' да је пѡ памѡтно тїја шїѠ узѡле ѡвде, пѡ дѡбро жїву. (Бе); Кѡј мѡже, тїја шїѠ глѡдоу. (ДБ); Тїја шїѠ су да їду за у н'їву, ѡни їду у н'їву. А ѡвáj шїѠ остáне дѡма, што ће мѡси, тáj мѡси до Митрѡвдэн. (Др); Спїѡе ѡнáj шїѠ чúва стѡку. (Др); Пѡсле мѡји се спрѡмоу свѡ што трѡба, позѡву свѡ свѡје. Ќнѡ шїѠ је блїжњѡ и комшї'е. (ДБ); али јѡдан шїѠ косїа у нáшу кућу (ДБ); Нѡси ѡнѡму шїѠ вржýје (Се); Мї, на прїмер, нáj стáри попѡви смо, а се презивáмо Јанићѡвић, а нїкѡи шїѠ нѡмоу вѡзе мѡжда сáс попýје, ће се презївоу Попѡвић. (Бе); Ђли нѡки шїѠ је пѡ вѡш, ѡли шїѠ пѡ нѡма грѡ толико. (Бе); Па ће їдеш ће се утепýјеш по чúке, кѡт погрѡши нїкѡе девѡјче да се удáде за нїкѡѡга шїѠ нѡ му прїлїчи. (Бе);

(22) Тáj пїѡга шїѠ їшла, ѡна бїла накићѡна убáо. (Се); Тáj пѡ млáд, кобáјáги, шїѠ сáс мѡне да бїне. (ГБ); И тáj тáмо шїѠ ће одмїта. (Ја); И тáj тáмо шїѠ чѡка. (Ви); Бїћи нїкѡј ис куће шїѠ бїја. (Ви).

Релативизатор *који* није бележен уз антецедент у форми личне заменице, док га у примерима другог типа бележимо, али са знатно мањом фреквентношћу у односу на *шїѠ*:

(23) Сејáа тáj кѡ ѡре. (Се); Бáњак залѡжи тáj кѡј унѡсе. (Вр); Тáj кѡја нїје мешáља, ако је мешáља – нѡ. (Шт); До грѡбїшта тїја лýди. Исто тїја кѡи копáли га нѡсу до рúпе, кѡи ѡнодїли, ѡни га носїу. (ДБ); За дýшу

се дава и онима *који* радили, све се дава поклон. (ДБ); Сваки *кој* се диза, стаља у ђгњ шумку. (ДБ).

2.1.1.8. Мањи број примера чине реченице са релативизатором *што* и заменичким антецедентом који се односи на неживу природу:

(24) Стож'ар каж'емо тој *што* прáјмо стóг. (Др); Мучник је тој *туја* *што* пада брашњо. (Се); И тој преко телевизор *што* било (Ја); Па врати́ло се каже оној *што* се сабира. (Др); Црта́ло је оној *што* иде напред^г. (Ви); Стап сас кукy има оној *што* чува шилежину. (Ви).

Забележен је само један пример овога типа са релативизатором *који*: Мене ми се чини, да нема кућа *куа* не верује у вампире или у нешто што не може човек да објасни одокле дооди. (Бе); с тим да се овде именица *кућа* ипак односи на оне који живе у њој, тј. укућане, те се стога не може сматрати антецедентом који реферише на неживо.

2.1.1.9. Реченице са релативизатором *што* и заменичким антецедентом који се односи на животиње и биљке:

(25) Оној [јеж] *што* има папке ка свињске, тија се једоу. Овија *што* имаоу ка кучинске шапе, тија не се једо. (Ви); Не-сме дрво да се исече *што* има имелку. *Што* има грање надол'е и упл'етџно је. (Су).

У овој служби *који* није бележено.

2.1.1.10. У групи примера коју чине реченице са релативизатором *што* и неутрумским заменицама као антецедентом¹⁵ издвајамо оне са показном заменицом као антецедентом (26), примере са осталим придевским заменицама (27) и једна потврда са именичком заменицом (28), а употребљавају се и у комбинацијама са антецедентом другог типа (29):

(26) Кој има, сваки даде јајце. А кој н'џма, даде тој *што* има. (ГБ); Напунимо тој *што* имамо. (Се); Кэт се оноди мáло тој *што* било измешано. (Ја); Теј куд нас увек ги викале – тој *што* не се спомиња (Бе); Вероватно тој *што* причале овија (Бе); А кој н'џма, даде тој *што* има. (ГБ); У субогу тој *што* спремила девојка. (ГБ); И тој *што* остане. (Су); Бисаге туру да се воду, да се воду мýж и жéна, да не се кароу, затоу туруоу тој *што* је

¹⁵ „Неутрумске заменице у улози антецедента тичу се пре свега предмета и апстрактних садржаја који се преко садржаја релативне клаузе индиректно у ширем смислу идентификују. Но, дате заменице никада ентитет на који упућују не представљају као конкретизован предмет или биће, као издвојен, издиференциран, уобличен ентитет, са својим индивидуалним одликама. Показне неутрумске заменице се понашају као деиктичке егзофоричке партикуле. Неутрумским заменицама, показним превасходно, понекад се упућује на жива бића или скупину живих бића узетих као једно (неодређено) мноштво, као збирни појам, односно на неодређену, незнатну количину такве скупине. Ентитети о којима се реферише могу бити присутни у говорној ситуацији, када се релативном клаузом уз невербални знак – гест, прецизира о којем је ентитету реч“ (Урошевић 2015: 211).

состајено. (Се); Да види баба вој шїо ти је ошдека. (Шт); Заградиw оној шїо трѣба, кóлко трѣба за óфце. (Су); Оној шїо удара у камењ да пада жїто је трепетаљка. (Вр); Оној шїо знам ће ти кажем. (Ви); Овој сас три крака шїо је (Вр).; Ка сэг овѣ шїо затвороу наше. (Вр);

(27) Сэм тка́ла свѣ шїо треба́ло. (Ја); Спрема́мо свѣ шїо има. (Ја); Бо́г^к нека да́де свѣ шїо је до́бро! (Ја); Треба да је кúпиу меша́ље свѣ шїо трѣба. (ДБ); На четрдѣсет дэна иде цѣла родњина. Свѣ шїо имало – пријатељи, своје шїо му је. Свѣ иде.; Дадоу је свѣ шїо трѣба. (ДБ); Па свѣ шїо треба́ло, свѣ сэм работала. (ГБ); Ракіу врућу, свѣ шїо смо имале, однесемо горе. (ГБ); Извадиш свѣ шїо имаш. (Го); Кэд је слава, мора да се кúпи свѣ шїо трѣба за славу. (Др); Свакому да се прво здравље даде, бóжи дэн, па свѣ шїо се мучимо свѣ да имамо у кúћу, да достаримо до́бро. (Го);

(28) Да слуша́мо нешто шїо има. (Вр);

(29) Свѣ тој шїо има да се кúпи, мислим шїо се оноди, свѣ ја сас јетрву. (Шт); Тэт^п шїо се спрајло, тој: ви́но, ченицу, свѣ тој шїо трѣба, свѣ шїо даја Бог^к. (ГБ); Па исѣчеш' оно горе шїо је запуњено. (Др).

Релативизатор *који* није бележен у примерима овога типа.

2.1.1.11. Реченице са придевским антецедентом нису потврђене у грађи, а мањи број потврда садржи бројни антецедент:

(30) Извучемо по три корењчета да је у јено семе, по три шїо никне. (Се); Овојо још двѣ помале шїо носиле корпе. (Шт); Нами што ни причале, први шїо ни умрја у крѣвет нами, бија дѣда наш, шїо умрја от свој смрт. (Бе).

2.1.1.12. Број потврда реченица са релативизатором *шїо* и прилошким антецедентом у поређењу са њиховом фреквентношћу у другим дијалектима (за говоре шумадијско-војвођанског дијалекта в. Урошевић 2015: 215) сразмерно је велики:

(31) Давале ги овако шїо имале од једѣње. (Се); Сэга́шње младе, отуда овамо шїо дошле да се удадо у Сѣфце. (Се); Имале до́ста лúди о́вде шїо ме дочекале. (ГБ); Зна́м, ба́ш о́вде јѣна, о́вде шїо ниѣ до нас, а и јѣна преко пута. (Го); Тэт^п шїо се спрајло (ГБ); Тэд^т кобаја́ги шїо се снїва, па не ва́ља тој. (Шт); Вај-кúпус свѣж^ш ка сак шїо има. (Шт); А, не! Ниѣ ка сэг^к шїо има венчаница, ва́лэ. (Вр); Напре нема́ло ка сак^т шїо има каучи по со́бе. (Ја); Није ка сэг^к шїо идо гологла́ве. (Го); Тој[j] је доп'е шїо се врти. (Др); Сэбѣреш тој по округло, јемпút шїо је за поубао. (ДБ); Ни́кој ви́коу – бѣ, ни́кој ви́коу – мѣ, ни́кој разно шїо има сто́ку да се помѣне та́ко. (Ја); Вика́ше свекрва, кэ^т ће упуца ја́к, ја́к кру́шца, па

црепѓве по нигде шиио кршија (Се); И обучоу лепо – ѓвде чарапе онѓ жѓнске везѓне, понапре шиио се вѓзло вунѓне чарапе. (Го); Понапре шиио се прајло двѓјца да гу нѓсу. (Го).

2.1.1.13. У свим до сада наведеним примерима релативна клауза заузима контактну позицију непосредно након исказаног антецедента. Један део примера, међутим, потпада под категорију тзв. циркумноминалних релативних клауза, у којима „релативизатор и антецедент никада нису у непосредној вези. Између релативизатора и антецедента бележе се: глаголски део предиката, односно глаголска енклитика, цео предикат, заменичка енклитика и предикат, предикат и субјекат, какав прилог, односно прилошка одредба и предикат. Најчешће антецедент заузима финалну позицију у релативној клаузи“ (Урошевић 2015: 266). Забележени примери су:

(32) Драгѓслав, пред мојега дѓду шиио бѓло. (Бе); Сѓга онѓј, озгѓр шиио да подмажеш пѓту. (Бе); Имале и закопани људи дѓста, шиио ги откопуале наши. (Бе); Наши дѓца, од ѓвде шиио ишле по школе, сви бѓле по дѓбри ѓаци, чини ми се, него тѓја шиио бѓле иѓз град. (Бе); А што бѓло тѓрте тѓмо, теј по близо шиио донесувале. (Ја); Верѓватно тѓј шиио причале овѓја, шиио причаа ми дѓда, да мѓжда сѓмо тѓј иѓнад зѓвње што бѓло, да темѓле не ги пренѓле, него сѓмо одозгѓра шиио бѓле тѓја камѓњи да однѓле. (Бе); И кѓт спазу па њѓјно шиио има тѓше. (Бе); Дѓста наши људи, млозина бѓле шиио копале и налазиле тѓја. (Бе); от слѓме шиио бѓле покриѓне кѓће (Се); Понапре шиио се вѓзло вунѓне чарапе. (Го); Да пуштѓмо шиио имѓмо – ѓѓце, краве, све да ги пуштѓмо да попасѓу пре[д] да излѓне слѓнце. (Се); Е, пѓсле имѓмо онѓј конѓплѓе, шиио се сејало конѓпл’е, па стаљѓмо мѓло крѓз онѓј блѓто. (Др); Кѓј ѓе га скѓва, а ѓн посѓбно има шиио избѓци мѓло, се загѓсти, каж’ѓмо ѓрда. (Др); Опуѓта је тѓј опѓнци шиио се опутувал’е. (Су).

Релативизатор *који* у примерима овога типа веће је снаге у односу на претходне:

(33) Неки се завѓта кѓји нешто мѓра за свету-Пѓтку. (Се); Тѓј чѓбек трѓба да бѓне кѓј по више ѓме да збѓри и да се шѓли. (Се); А стѓра, јѓна кѓа бѓла домаћѓца, дѓма. ѓна, кѓа је бачѓца, посѓбно; бачѓца праи сирѓн’е. Иде на трѓло, иде да мѓзе ѓфце. А кѓа је домаћѓца дѓма, ѓна спрѓма ручкѓве, вечѓре. (Се); Па, бѓгме, и мѓмци ишле да чѓвоу кѓ има по више стоку. (Се); Тѓј све живѓтињке што викоу кѓу ти је ћѓу да имаш тѓ, гу имитѓраш тѓ: бѓ, мѓ, ѓу (Бе); За здрѓвље попи’е кѓј му је другар или својѓина. (ГБ); Бачѓца се звала кѓја сирѓла, мѓзла. (Го); Сѓвѓк грађѓнин корѓсти кѓј иде тѓмо. (Ви).

2.1.1.14. Слободне релативне клаузе (без исказаног антецедента) реализују се са релативизатором који се односи искључиво на појмове неживе природе.¹⁶

(34) На нѡге смо имáле *шїѡ* закољѣмо говѣдо, па направїмо опáнце од говѣдо. (Вр); Причаш *шїѡ* нáј вїше рачунаш *шїѡ* ти је по вољѣ. (ДБ); Сѣк чѡек, вїкам, *шїѡ* сѣм слушаá да причáле лјуди. (ДБ); Њѣму стáлно му се десуáло *шїѡ* не вáла. (ДБ); Па бласїлаш *шїѡ* трѣба. (ГБ); Бїло да помѡгнуѡ *шїѡ* трѣба. (ГБ); И кэд дѡђо гѡсти, принѣсе се *шїѡ* се їма, *шїѡ* се спремїло. (Го); Дѡл'е їма *шїѡ* се врти (Др); Ж'їто у *шїѡ* сипујѣмо се вїка кѡш. (Др); Па имáло *ш'їѡ* се струж'е онѣј нáнви. (Др); Па ўзе *шїѡ* му следујѣ. (Ви); Ручáмо *шїѡ* дáа Бѡг, тѡј. (Ви); Пѡсл'е пѡ млáди нека кўпу *шїѡ* ѡђу. (Др); От сѣдам, ѡсам годїне смо радїле *шїѡ* смо мѡгле. (Шт); У цркву нѡсу кѡј *шїѡ* ѡђе да однѣсе. (Шт); Ђн водїја рѣд *шїѡ* трѣба у кўћу да се кўпи. (Го); Принѣсе се *шїѡ* се їма, *шїѡ* се спремїло. (Го); Бѡгме, л'уди не могáл'е да вїду нїшта кѡрисѣ от *шїѡ* посїје; не-знам кѡлко рекѡше *шїѡ* утепáл'е тáко (Ја).

У служби релативизатора који се односи на живо бележени су примери са *који*:

(35) *Кѡј* прáи сѣз убáо свáдбу, здравїцу и прѡво їде у кўма. (ДБ); Трафке бѣре *кѡј* мѡже да їде по камѣње. (Ви); А, *кѡа* је мешáла, мешáла кѡјзи гу је рѣд. *Кѡја* се редујѣ. (Су); Кэд је сўшно врѣме, нѣма кїша, нѣма, нѣма. И се скўпиѡ *кѡа* нѣма мáтер, *кѡа* нѣма ѡца. (Се); *Кѡј* нáђе пáрче, ўзе пáрче. (ГБ).

2.1.1.15. Релативна клауза бележена је и у препонованој позицији:

(36) *Шїѡ* остáне кэт се прáи сирѣње, тѡј]је цїк. (Вр); *Шїѡ* смо работáле, тѡј. (ГБ); *Шїѡ* трѣба да вѡди рѣд, тáј домаћин мѡра да вѡди рѣд кўће. (Др); *Шїѡ* се вржувáло опáнце, тѡј врпце смо га викал'е. (Су); *Шїѡ* кáже – тѡ! (ГБ).

Примера овога типа има и са релативизатором *који*, и он се овде чешће употребљава:

(37) *Кѡја* је домаћица, спрѣма му да рўча и му напуни тѡрбу за у дѣн да јѣде. (Се); *Кѡ* ѡре, тá!. (Се); *Кѡје* је јáко детѣнце, прешѣта. (Се); Па *кѡа* је пѡ лѣпа матїка, викамо, кэт копáмо. (Ја); *Кѡј* дѡђе прѡви на Ѐнѣт, тáј те полáзи. (Вр); Па *кўа* је мешáла, скўва пáсуљ, омѣси лѣба, врућѣ. (Шт); Мѣтамо пáпке овáко, и *кѡје* је нáј млáдо девојче у кўћу, ѡно свѣ ги врже јѣну за другу или ги набїѣ је јѣну у другу. (Бе); *Кѡј* їма, свáки дáде јáјце. А *кѡј* н'ѣма, дáде тѡј што їма. (ГБ).

¹⁶ Детаљније о слободним релативним клаузама в. Урошевић 2015: 277.

2.1.2. Релативизатор *шїѠ* бележен је и у реченицама нерестриktivнога типа, односно апозитивним, у којима се зависна клауза односи на семантички индивидуализоване, тј. одређене супстантивне појмове. Дати појмови помоћу релативне реченице додатно се објашњавају, имајући у виду да су у ужем или ширем контексту већ семантички одређени, при чему се њихов семантички опсег не сужава:

(38) Пѣтар онај Ретињов^ф, *шїѠ* га имеше њѣга тако. (Го); И шїѣ сѣс їглу, овуј *шїѠ* крпїмо. (Се); И тѠму дѣсет, *шїѠ* откуцаа на машїну – трїес милиѠна. (Се); А изведе гу па нѣки друѓи ако нѣ дѣвер, *шїѠ* бїја дѣвер тѣд^т, па друѓи. (ДБ); Долазїле љўди да се целївоў, *шїѠ* дѠшле тўјка, *шїѠ* бїле сватѠи. (ГБ); Дѣвер, вај *шїѠ* и Ѡн умрїа. (ГБ); ИмѠмо ѠнѠј конѠплѣ, *шїѠ* се сеѠло конѠпл'е. (Су); Мѣси кѠа је мешѠла, мешѠла кѠјзи гу је рѣд. КѠја се редўје. КѠј нѣма да се редўје, *шїѠ* мѣси стѠлно, тѠј мѣси кѠлач. (Су); Му се Ѡстаи на жѠр, тѠј *шїѠ* прегѠри. (ГБ).

2.2. Што у служби везника у објекатским реченицама са изричним значењем

У стандардном српском језику објекатске реченице са правим изричним значењем као везнике имају међусобно заменљиве *да* и *како*. У сиринићком говору, међутим, знатно су обичније изричне реченице с везником *шїѠ* (39) од оних с везником *да* (40) и везником *де* (41):

(39) Вїдеа *шїѠ* дѠшла (Се); Ѡна знаје *шїѠ* не трѣба да се окрѣне (Вр); да кажем *шїѠ* ѡе дѠѡе (Го); кажи му *шїѠ* си узї'а (Ви); ЈѠ знам *шїѠ* трѣба да му дам. (Шт); Нїкѣт нѣ сѣм се досеѡала *шїѠ* ѡе дѠу у тѣвњїну. (Ја); ИмѠло и куд нѠс *шїѠ* се спомињѠло да за ЂурђѣвдѠн се свучўјоў. (ГБ); И ѡна се узбўни и мї знамо *шїѠ* ѡе се дїне, и вардїмо. (Др).

(40) Ѡл вїдиш *да* нѣмам нїјѣну краў? (Шт); Па ми рѣкла *да* знаѣ кѠј не краде. (Шт); А ѡѡна кѣд вїди тако *да* је сїўна кїша, *да* пада крушац, Ѡна изнѣсе сѠвру и никѠу пѣсму певѠш'е. (Го).

(41) Ѡл ти рѣкла *де* ѡе дѠе (Шт); Па мѠти кѣт ѡе вїди *де* ѡе се Ѡшўши, ѡе га ўзе (ГБ), Па зѣр смо знале *де* не лѣжоў (Вр).

2.3. Што као сїѠлни знак везе реченица са узрочним значењем

У сиринићком говору као везници узрочних реченица употребљавају се: *шїѠ*, *зашїѠ*, *шїѠом*, *їѠшїѠ*, *јер*.¹⁷ Забележен је и један пример са везничким спојем *збок шїѠ*.

2.3.1. Везник узрочних реченица са највише потврда је *шїѠ*:

(42) ФѠла БѠгу *шїѠ* имам своу дѣцу(Се); *ШїѠ* сам мѠлада, нѣ ме удале. (Ја); нѠма држѠва ни давѠла *шїѠ* смо бїле сирѠтїња (Ви); ми

¹⁷ Примере са везником *јер* в. у Младеновић 2019: 381–382.

помогле *ш̄ӣо* ми кúћа изгорела (Су); *Ш̄ӣо* ме удале овдена, сэм плакала. (Су); *Ш̄ӣо* бѣл’е млого дѣца, они имал’е совру посѣбно. (Су); И тражи паре *ш̄ӣо* му однија ствари. (Се); Умориле смо се млого *ш̄ӣо* греало слунце. (Се); Све му месо попадало од ноге по планине *ш̄ӣо* ѡшле, по рату, по све (Вр).; Смо се плашили млого *ш̄ӣо* пуцале сас пушке. (Шт); А нами ни је ћѣу, *ш̄ӣо* рачунамо по голема смо фамилија, и да викамо. (Ви); Јено тој. Друго, он му је ѡнат *ш̄ӣо* ѡдем ја да га пазим. (Ви).

2.3.2. У оваквој употреби као конкурент мале снаге јавља се везник *зашӣо*:

(43) А ѡна оћала да цркне *заш̄ӣо* је оно тако зраво.; Али она не се окрѣћа. *Зашӣо* она знаје тој што не треба да се окрене. Се; Дѡшоу куд нас *зашӣо* не смо могале ми куд њи. Ја, мѣне ми помогле *зашӣо* не сэм имала ништа Вр, паднула у воду *заш̄ӣо* не види на ѡчи Бе; *Зашӣо* бѣја у бѡрбу, дадѡше му пенсиу. Го.

2.3.3. Везник *ш̄ӣом*,¹⁸ настао спајањем везника *ш̄ӣо* + (*чи*)м, обичан у неким северномакедонским говорима призренско-јужноморавског типа као везник временских реченица (Видоески 1962: 243), потврђен је малим бројем примера у сиринићком говору (Младеновић 2019: 774–775). За разлику од говора северномакедонског појаса у коме *ш̄ӣом* има вредност везника „чим“, у сиринићком говору овај везник употребљава се као спољни знак везе узрочних реченица, а среће се као конкурент мале снаге везницима *ш̄ӣо* и *зашӣо*. Очигледно је да је у сиринићком говору везник *ш̄ӣом*, унет адстратним слојем са југа, доживео преосмишљавање у коме је претегао први део *ш̄ӣо*(м) као доминантни спољни знак везе узрочних реченица, а „стабилност везника *чим*, подржана дијалекатским приликама у околним говорима и бројним усељеницима у чијем систему није било овога везника, блокирала је знатније присуство *ш̄ӣом*“ (Исто: 774).

(44) *Ш̄тѡм* не га водѣја мѡж^м, па ће се исцѣпа – вика – бѡбо. Ја; И *ш̄тѡм* не смо отишле јучѣр, дѡнѡс нема вајда Шт.

Изван сиринићког говора *ш̄ӣом* није потврђено ни у једном идиому северношарпланинско-метохијско-косовског ареала.¹⁹

2.3.4. Везник *ѡошӣо* употребљава се као спољни знак везе узрочних (45) и временских реченица.

(45) Знам за Вуцине, *ѡошӣо* зѡва мѡја је удѡта тѡмо. (Шт); *Поошӣо* нами не ни се десѣло, да не даде Бѡг никѡму, ни нами. (Шт); Лѡни не му

¹⁸ Преосмишљено *ш̄ӣом* се у сиринићком говору специјализовало као речца за истицање количине, даљине уз количинске заменице, прилоге за количину и прилоге за значењем места (Младеновић 2019: 820–821).

¹⁹ Младеновић 2001: 471; Младеновић 2013: 390–392.

давала *ма́ти* *йошиѿо* умрја пријатељ. (Шт); А знам да смо краље, *йошиѿо* била сиротиња. (Бе); И *у́н* пантија, *йошиѿо* умрја сэг*. (Бе); *Пошиѿо* плачов де́ца, сэгѣ *йдоу* и матере. Су.

2.3.5. Везнички спој због *шиѿо*:

(46) Морале смо да идѣмо због *шиѿо* смо биле ми́цке. (Шт).

2.4. Временске реченице

У сиринићком говору се као обележја временских реченица са значењем постериорности користе *йошиѿо* (47), *само шиѿо* / *сал*²⁰ *шиѿо* (48), затим *кад* (в. Младеновић 2019: 777–779) и његов синоним мале снаге *дори* (Исто: 779–780), везник *чим* (Исто: 780).

(47) *Ја́*, *йошиѿо* смо се одвојле, ви́ше ми́ о́ўце не́ смо имале. (Шт); *Пошиѿо* се вечѣра, се угаси све́ћа. (ГБ); *Пошиѿо* јутре дѣн се зацѣди, исечѣмо кришкичи́ће. (Су); *Пошиѿо* се заврши адет, се гаси све́ћа. (Су).

(48) а: *Са́мо шиѿо* ни рече, е́те ти гу же́на. (Се); *Са́мо шиѿо* донесѣше и то́ј се́но, пѣче да врне. (Вр); А *са́мо шиѿо* се поделисмо сзз бра́та, у́мри све́кар. (Шт); *Са́мо шиѿо* оженисмо си́на, же́рка ни се угра́би. (Го);

б: *Са́л шиѿо* дотерисмо о́ўце у се́ло, бе́гај от Шипта́ре! (Ја); *Са́л шиѿо* се покѣси, тре́ба и да се обр́ћа. (Бе); И *са́л шиѿо* пуштисмо кра́ве, е́те ти га тр́чи кум куд на́с. (ГБ). *Са́л шиѿо* се ослободило, же́ не те́роу на прѣгу. (Др).

2.4.1. У материјалу није уочен везнички скуп *йре него шиѿо*, а уместо њега са значењем антериорности користи се *йред да* (Младеновић 2019: 784):

(49) Да пуштимо што имамо – о́ўце, кра́ве, све́ да ги пуштимо да попа́соу *пре[д]* да излѣне слѣнце. (Бе); Све́ да ни искаже ма́ти *пре[д]* да у́мре. (ДБ); *Пре[д]* да се удаде, а она па побѣгни за друго́га. (Го); Куписмо ку́ћу у Круше́вац ту́ј го́дину *пре[д]* да се зара́ти. (Др).

2.5. Поредбене и начинске реченице

Поред других везника и везничких спојева,²¹ као знак поредбених и начинских реченица користи се и везнички скуп *ка шиѿо*:

(50) И *ѿна* била *ка шиѿо* ги била ма́ти. (Се); *А́л* смо оноди́ле *ка шиѿо* смо ви ре́кле? (Шт); *Обу́че* се *као шиѿо* била да́нас, та́ко се сѣтра (!), се

²⁰ Речце *са́мо* и *са́л* (тур. *sald(e)*) у прилошкој служби са значењем издвајања, ограничавања јављају се као равноправни синоними (в. примере у Младеновић 2019: 826–827), а користе се и у прилошкој служби са временским значењем (Исто: 827).

²¹ Примере са другим обележјима реченица са поредбеном клаузом в. у Младеновић 2019: 782–783 (*ка* „као“; *ка да*; *кај* „као и“; *како*; *ка* „како“).

обуче. (Шт); И та́мо бїни дѠбра ка *шїѠ* си бїла. (ГБ); Ка́ га изне́л’е за вѠјску, ту́ј смо вика́л’е дежурно́га, и ка *шїѠ* је ка́зан оста́, не́ћаа ни́кој. (Су); Ка ко́струди́на *шїѠ* изгѠри та́ко и ра́на да изгѠри! (Су).

2.6. Суїроїне реченице са искључним значењем

Независносложене реченице које се у већем делу граматика српског језика издвајају у посебну скупину – искључне реченице, у овом прилогу – како је и у раду о независносложеним реченицама у сирињићком говору (Младеновић 2018), сматрају се супротним реченицама са искључним значењем.²²

2.6.1. У сирињићком говору је мало потврда са везничким спојем *само шїѠ* / *сал шїѠ* (51),²³ већ се овакве реченице најчешће везују само речцом у функцији везника (Исто: 326–327):

(51) ДѠђе ка пршўта, *само шїѠ* је ма́ло. (Го); Сви́ се врати́ле у Серени́ће, *само Ѡн шїѠ* оста́а у Амберїку. (Др).

2.6.2. Малобројни су и примери с везничким спојем *већ шїѠ* (52), а искључно значење обележено је претежно са *већ* (уп. Младеновић 2018: 326):

(52) Ништа не́ ће урабѠта, *већ шїѠ* не́ ће се́ди до́ма (Се); И не́ мо́гоу да је́де, *већ шїѠ* ће попи́е по ма́ло млéко. (Вр); Не спи́је ић, *већ шїѠ* лéгне у кре́вет и ћути. (Го).

2.6.2. Везнички спој *їїїке шїѠ* мале је снаге (53), што и није неочекивано, пошто је основни синоним овом везнику / везничком споју *само* / *сал (шїѠ)*.

(53) Ништа не́ сэм зна́ла, *їїїке шїѠ* ће ми ка́же. (Шт).

2.6.3. Уз везнике супротних реченица *но* и *него* није потврђено *шїѠ* у везничком споју (уп. Младеновић 2018: 325–326).

ЗАВРШНИ ОСВРТ

3. Детаљнији одговор на сложено питање синтаксичких односа у једном периферном српском говору који је настао у специфичним односима супстратних и адстратних слојева може пружити тек монографски опис. Овај прилог тек је подстицај за синтаксичка истраживања како у оквиру српских говора тако и у балканизираном балканословенском ареалу, али и у оквиру Балканског језичког савеза.

²² О разлозима овакве класификације в. у Ковачевић 1998: 36–41; Пипер 2018: 74.

²³ Уп. са нешто чешћом употребом *само шїѠ* у оближњем јужнокосовском гањанском говору (Младеновић 2013: 300).

3.1. Општим стањем у употреби *што* самостално или у везничким спојевима, сиринићки показује знатну сродност са метохијским и косовским говорима,²⁴ а општом сликом – колико је то могуће тврдити на основу досадашњих скромних података о овом делу дијалекатске структуре говора призренско-тимочке дијалекатске зоне – и са говорима балканизираног дела српског дијалекатског простора.

3.1.1. Грађа анализирана у раду потврдила је закључак И. Грицкат да се стабилизацијом непроменљивог односног *што* како у одредбеним тако и допунским функцијама, или у изразитој доминацији *што* а слабој присутности *који*, препознаје тежња „ка неутралном исказивању односних реченица“ (Грицкат 2004: 207). Овакво стање свакако је подстакнуто процесима анализације, пошто је *што* у везивању односних реченица семантички празан оператор са чисто формалном функцијом, а који упућује на дату реч независно од њеног рода и броја. „Оваква употреба једног општерелативног везника, са тенденцијом да се из њега уклоне све друге граматичке одредбе које носи као заменичка реч, јесте још једна појава која се сусреће у балканским језицима“ (Конески 1966: 104–105). Како је показала и грађа из сиринићког говора, а тако је и на ширем балканизованом балканословенском ареалу, падежни однос присутан је у синтагми у оквиру односне реченице, са заменичким енклитикама као најчешћим показатељима (човека *што* га донија Бе).

На основу расположиве грађе, а без амбиција детаљне илустрације наведеног закључка о доминацији релативизатора *што* у призренско-тимочким говорима, упућујемо на: Видоески 1962: 245; Тома 1998: 323; Младеновић 2001: 472; Јуришић 2009: 151, 279; Урошевић 2011а: 125–126; Младеновић 2010: 100–102; Младеновић 2013: 392.

Одређена сродност препознаје се и са македонском дијалекатском формацијом,²⁵ и то доминантном употребом релативизатора *што*, чиме се македонски говори удаљавају од бугарских у којима се уопштава заменица *који*.

3.1.2. Разлози за стабилност *што* у везивању правих изричних реченица у сиринићком и метохијским и косовским говорима призренско-јужноморавског типа (уп. Младеновић 2010: 102–103), али и ближним и даљим говорима македонског ареала, објашњавају се даљином ових говора од иновационог огњишта ширења *да* у овакве реченице.

²⁴ Изнети закључак заснива се на чињеници да је ауторима овога прилога на располагању богата дијалекатска грађа из већег дела ове дијалекатске области, а из које је у току ексерпција за проучавање хипотактичких и паратактичких структура говора ове дијалекатске зоне.

²⁵ „Најобичнији начин везивања релативних реченица у македонском народном језику је помоћу везника ШТО“ (Конески 1966: 104).

У балканизованом ареалу балканистичка експанзија *да* доследно је остварена у декомпозицији инфинитива, у вољним и намерним исказима, док у везивању изричних реченица изостаје или је мале снаге. Оваква ситуација потврђује постојање „два међусобно удаљена ирадијацијска центра“ (Грицкат 2004: 74), са ширењем *да* изван изричних реченица у јужнијим деловима Балканословенског ареала у миксоглотији са грчким језиком и ширење *да* у везивању изричних реченица које је стизало са северозапада (уп. Грицкат 2004: 74–75).

„Одсуство ДА односно чување ШТО може се сматрати балканизмом у регресији“ (Грицкат 2004: 75).

3.1.3. У сиринићком идиому, како је и у метохијско-косовским призренско-јужноморавским говорима, којима је овај говор најближи, у везивању узрочних реченица изразито доминира *што* (уп. Младеновић 2010: 104), како је и иначе на ширем простору (Тома 1998: 422). Везник *што* присутан је како у македонском тако и у призренско-тимочком ареалу (Белић 1905: 413; Тома 1998: 423).

Малобројни примери са везником *што* оваквих реченица у сиринићком говору сведоче да је иновација стигла до овог говора,²⁶ али да се истовремено сиринићки идиом наслања на метохијско-косовски ареал, у коме везник *што* није велике снаге (уп. Младеновић 2010: 104; Младеновић 2013: 391).

Цитирана литература

- Белић, Александар. *Дијалекти источне и јужне Србије* (1905). Изабрана дела Александра Белића; девети том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- [BELIĆ, Aleksandar. *Dijalekti istočne i južne Srbije* (1905). Izabrana dela Aleksandra Belića; deveti tom. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999]
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Говори Бучума и Белог Потока“. *Српски дијалектолошки зборник XXV* (1979): стр. 1–178.
- [BOGDANOVIĆ, Nedeljko. „Govori Bučuma i Belog Potoka“. *Srpski dijalektološki zbornik XXV* (1979): str. 1–178]
- ВИДОЕСКИ, Вождар. *Кумановскиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик, 1962.
- [VIDOESKI, Božidar. *Kumanovskiот говор*. Skopje: Institut za makedonski jazik, 1962]
- Грицкат, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, 2004.
- [GRICKAT, Irena. *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva, 2004]

²⁶ Уп. са мишљењем о И. Грицкат да везник узрочних реченица *што* (< за **НЕ**(ЖЕ)) не треба сматрати сажетом верзијом везничког скупа *што што*, већ чувањем старине (Грицкат 2004: 130). Б. Конески, међутим, закључује да *што* има непосредан узор у грчком језику (Конески 1966: 103).

- ЈУРИШИЋ, Марина. *Говор Горње Пчиње. Гласови и облици*. Монографије 6. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.
- [ЈУРИШИЋ, Marina. *Govor Gornje Pčinje. Glasovi i oblici*. Monografije 6. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2009]
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа, Србиње: Српско просвјетно и културно друштво, 1998.
- [КОВАЧЕВИЋ, Miloš. *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd: Raška škola, Srbije: Srpsko prosvjetno i kulturno društvo, 1998]
- КОНЕСКИ, Блаже. *Историја македонског језика*. Београд: Просвета, Скопје: Кочо Рацин, 1966.
- [KONESKI, Blaže. *Istorija makedonskog jezika*. Beograd: Prosveta, Skopje: Kočo Racin, 1966]
- МАРКОВИЋ, Јордана. „Говор Запања“. *Српски дијалектолошки зборник XLVII* (2000): стр. 7–307.
- [MARKOVIĆ, Jordana. „Govor Zaplanja“. *Srpski dijalektološki zbornik XLVII* (2000): str. 7–307]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Говор шарпланинске жупе Гора“. *Српски дијалектолошки зборник XLVIII* (2001): стр. 1–606.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. „Govor šarplaninske župe Gora“. *Srpski dijalektološki zbornik XLVIII* (2001): str. 1–606]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Заменице у говорима југозападних дела Косова и Метохије*. Монографије 12. Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 2010.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. *Zamenice u govorima jugozapadnog dela Kosova i Metohije*. Monografije 12. Beograd: Institut za srpski jezik Srpske akademije nauka i umetnosti, 2010]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Говор јужнокосовског села Гаиње*. Монографије 18. Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 2013.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. *Govor južnokosovskog sela Gatnje*. Monografije 18. Beograd: Institut za srpski jezik Srpske akademije nauka i umetnosti, 2013]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Независносложене реченице у северношарпланинском сиринићком говору“. У: Ј. Петковић, В. Поломац (ур.). *Српски језик: стање, систем, употреба. Зборник у част професору Милошу Ковачевићу*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2018: стр. 319–336.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. „Nezavisnosložene rečenice u severnošarplaninskom sirinićkom govoru“. У: J. Petković, V. Polomac (ur.). *Srpski jezik: status, sistem, upotreba. Zbornik u čast profesoru Milošu Kovačeviću*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 2018: str. 319–336]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Говор северношарпланинске жупе Сиринић“. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2019): стр. 1–1047.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. „Govor severnošarplaninske župe Sirinić“. *Srpski dijalektološki zbornik LXVI/1* (2019): str. 1–1047]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје и Војана Велјовић. „Намерне (циљне, финалне) реченице у сиринићком говору. *Наш језик* L, свеска 2 (2019): стр. 679–685.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje i Vojana Veljović. „Namerne (ciljne, finalne) rečenice u sirinićkom govoru. *Naš jezik* L, sveska 2 (2019): str. 679–685]
- ПАВЛОВИЋ, Слободан. „Реченице с односном клаузом“. У: Предраг Пипер (ред.). *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матича српска, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018: стр. 287–757.
- [PAVLOVIĆ, Slobodan. „Rečenice s odnosnom klauzom“. У: Predrag Piper (red.). *Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku*. Novi Sad: Matica srpska, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2018: str. 287–757]

- ПИПЕР, Предраг. „Напоредносложене реченице“. У: Предраг Пипер (ред.). *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018: стр. 35–90.
- [PIPER, Predrag. „Naporednosložene rečenice“. U: Predrag Piper (red.). *Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku*. Novi Sad: Matica srpska, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2018: str. 35–90]
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин и Љубомир Поповић. *Грамаџика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- [STANOJČIĆ, Živojin i Ljubomir Popović. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2008]
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига, 1969.
- [STEVANOVIĆ, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik II*. Beograd: Naučna knjiga, 1969]
- ТОМА, Пол-Луј. „Говори Ниша и околних села“. *Српски дијалектолошки зборник XLV* (1998): стр. 1–473.
- [ТОМА, Pol-Luj. „Govori Niša i okolnih sela“. *Srpski dijalektološki zbornik XLV* (1998): str. 1–473]
- ТОПОЛИЊСКА, Зузана. *Студији од македонско-бугарскојазична конфронтиација*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1996.
- [TOPOLINJSKA, Zuzana. *Studii od makedonsko-bugarskata jazična konfrontacija*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 1996]
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Говор Лужнице“. *Српски дијалектолошки зборник XXIX* (1983): стр. 7–119.
- [ĆIRIĆ, Ljubisav. „Govor Lužnice“. *Srpski dijalektološki zbornik XXIX* (1983): str. 7–119]
- УРОШЕВИЋ, Данка. „Релативна реченица у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта“. *Прилози проучавању језика*, 41 (2010): стр. 199–225.
- [UROŠEVIĆ, Danka. „Relativna rečenica u banatskim govorima šumadijsko-vojvođanskog dijalekta“. *Prilozi proučavanju jezika*, 41 (2010): str. 199–225]
- УРОШЕВИЋ, Данка. „Досадашња испитивања хипотактичких структура у призренско-тимочким говорима“. У: Радмила Жугић (ур.). *Дијалекат – дијалекатска књижевност*. Лесковачки културни центар, 2011а: стр. 123–133.
- [UROŠEVIĆ, Danka. „Dosadašnja ispitivanja hipotaktičkih struktura u prizrensko-timočkim govorima“. U: Radmila Žugić (ur.). *Dijalekat – dijalekatska književnost*. Leskovački kulturni centar, 2011a: str. 123–133]
- УРОШЕВИЋ, Данка. „Релативна реченица с релативизатором ШТО у војвођанским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта“. *Прилози проучавању језика*, 42 (2011б): стр. 115–134.
- [UROŠEVIĆ, Danka. „Relativna rečenica s relativizatorom ŠTO u vojvođanskim govorima šumadijsko-vojvođanskog dijalekta“. *Prilozi proučavanju jezika*, 42 (2011b): str. 115–134]
- УРОШЕВИЋ, Данка. *Релативна реченица у шумадијско-војвођанском дијалекту* (рукопис докторске дисертације одбрањене 29. 5. 2015. на Филозофском факултету у Новом Саду), 2015.
- [UROŠEVIĆ, Danka. *Relativna rečenica u šumadijsko-vojvođanskom dijalektu* (rukopis doktorske disertacije odbranjene 29. 5. 2015. na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu), 2015]

*

KORDIĆ, Snježana. *Relativna rečenica*. Zagreb: Znanstvena biblioteka hrvatskog filološkog društva i Matica hrvatska, 1995.

Бояна М. Велёвич, Радивоје М. Младеновић
Факултет филологије и искуства Крагуевацког универзитета
Кафедра српског језика

Резюме

МЕСТОИМЕНИЕ *ЧТО* И ЕГО СЕМАНТИЧЕСКИЕ И СИНТАКСИЧЕСКИЕ
ДЕРИВАТЫ В СИРИНИЧЕСКИХ ГОВОРАХ

В этой работе анализируется местоимение *что*, а также его семантические и синтаксические дериваты в призренско-южноморавских говорах северо-шарпланинской жупы Сиринич. Большая часть работы посвящена синтаксическому использованию местоимения *что*, в то время как семантические дериваты чаще всего объясняются при помощи ссылок на опубликованные исследования.

Диалектный материал показал, что эта лексема имеет широкий спектр синтаксических реализаций – она была отмечена в функции релятивизатора в относительных предложениях атрибутивного и аппозитивного типа, в службе союзов в причинных и явных (утвердительных) предложениях, а также в службе местоимений и наречий. В исследование одновременно включены те случаи, в которых местоимение *что* оказывалось внутри наборов союзов гипотаксических или паратаксических структур.

В этой работе определяются и описываются – прежде всего – синтаксические позиции и условия, в которых реализуется местоимение *что*. В большинстве описанных служб и другие синтаксические средства также были отмечены как конкурентные, поэтому внимание одновременно уделяется определению фреквентности лексемы *что* в указанных позициях по отношению к синонимичным синтаксическим единицам.

В службе относительных предложений лексема *что* широко используется в говорах Сиринича, что позволяет этим говорам вписаться в более широкий сербско-македонский ареал и тем самым он отходит от стандартного языка, в котором чаще всего используется лексема *который*.

В говорах Сиринича лексема *что* используется в службе союза в объектных предложениях с явным (утвердительным) значением, что также является основным союзом причинных предложений.

Ключевые слова: сиринические говоры, семантические и синтаксические дериваты местоимения *что*, балкано-славянский ареал.

Bojana M. Veljović Popović, Radivoje M. Mladenović
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Art
Department of Serbian Language

THE PRONOUN *ŠTO* AND ITS SEMANTIC AND SYNTACTIC DERIVATIVES
IN THE VERNACULAR OF THE SIRINIĆ COUNTY

S u m m a r y

This paper analyzes the pronoun *što* and its semantic and syntactic derivatives in the Prizren – South Morava dialect in the Sirinić county (Sirinička Župa), in the northern part of the Šar Mountains. The paper focuses primarily on the syntactic use of *što*, while its semantic derivatives are outlined mainly in terms of references to the previous research on the subject.

The dialect corpus shows that this lexeme has a wide range of syntactic realizations – it can be used as a relativizer in defining and non-defining relative clauses, as a conjunction in the clauses of reason and declarative clauses, and it can also be used as a pronoun and adverb. Moreover, the research includes the cases in which *što* was found to be a part of multi-word conjunctions in hypotactic or paratactic structures.

This paper primarily aims to determine and examine the syntactic positions in which *što* is realized and the environment in which it is used. In the majority of the observed cases, there were also other corresponding syntactic devices, so that the focus was also placed on determining the frequency of the lexeme *što* in these positions in relation to its synonymous syntactic counterparts.

The fact that the form *što* is widely used in the Sirinić vernacular as a conjunction in relative clauses points to its provenance in a wider Serbian-Macedonian area as well as to its not being included in the standard Serbian language, in lieu of which the form *koi* is predominantly used.

In the vernacular of Sirinić county, the lexeme *što* is used as a conjunction in declarative object clauses, and it is also the principal conjunction in the clauses of reason.

Keywords: vernacular of Sirinić county, semantic and syntactic derivatives of the pronoun *što*, the Slavic-Balkan area.